

ՕՐԱԳԻՐ ԶՄԻՒՌՆԻԱՅ

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ ԵՒ ԱՌԵՒՏՐԱԿԱՆ

ՔԱՂԱՔԱՆՈՐԻ ՏԱՐԻ

ԶՄԻՒՌՆԻԱՅ ԱՌԵՒՏՐԱԿ 19 ՓԵՏՐՎԱՐԻ 1860

ԹԻՒ 617

ԶՄԻՒՌՆԻԱՅ 19 ՓԵՏՐՎԱՐԻ

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

Երբ զիստեման իւր սղատարական հաստատման քաղաքականութեամբ կեդրոնական իտալիոյ անկախութեան և ազատութեան սկզբունքը անխախտ չի հիմանց վրայ հաստատեց միաբանութեամբ վեհապալա Նաբոլէոն կայսեր . որուն քաղաքական ընթացքին փոխութեան և Վեճին իրիտանիոյ հետ մտերմ կերպիւ միաւորութեան մեծագոյն օգնական եղաւ սրբազան պապին բռնած քաղաքական աղետալ ընթացքը կամ բաւ ևս է ըսել յամառութիւնը :

Երբոր Ռոմանիոյի նահանգները ապստամբեցան պապական կառավարութեան դէմ, Նաբոլէոն իրորոգ անմիջապէս գրեց Վիտո Վենետորդին որ նոյն նահանգաց կառավարութիւնը, որ կրճատեալ ձեռքն էր և ժողովուրդը անոնց բռնութենէն ազատուելու համար գլուխ վերցուցած էր, անմիջապէս աշխարհականաց յանձնէ յուսացնելով թէ ապստամբութիւնը շուտով պիտի հանդարտի Նաբոլէոն Վենետորդին չուէց այս փրկաւէտ խրատին հետեւիլ . ուստի քիչ մը ժամանակ անցնելուն յեղափոխութիւնը Ռոմանիոյի մէջ զօրացաւ, կարգադրեցաւ և եղած լմնացած գործքի վաւերութիւնը ստանալով, այսօր ուսան օրս յիշեալ նահանգները իրենց անկախութիւնը անդառնալի կերպիւ ձեռք բերած են :

Այս գործը ընդնայէն ետեւ, Վաղդիսցուոյ կայսրը ցանկալով չուով միւս երկիրներուն ժառանգութիւնը ապահովելու քաղաքական տակաւ ածուոյն, անցեալ ամիս դեկտեմբերի 19-31ին ինքնագիր նամակ մը յուղարկեց առ Վիտո Վենետորդ, յորդորելով զՆաբոլէոն Վենետորդին, որ ի սէր իւրապի խաղաղութեան, առանց ձանձրութեան պատճառելու մեծ տէրութեանց, կամաւ իւր հաճութիւնը տայ եղած լմնացած գործքի, այսինքն Ռոմանիոյի անկախութեանը, և իւր այս կամաւոր զօնը յառաջ բերելով խնդրէ տէրութեանց գեապանաժողովին որ պիտի գումարուէր, որպէսզի մեծ տէր

րութիւնները երաշխաւոր ըլլան չուով միւս նահանգաց անկորուստ մնալուն :

Արեւելեան քահանայապետը խոտիւ պատառ խանեց այս յորդորական բարեմիտ նամակին : Իւր պատասխանոյն վերջը պապը կրտէ թէ, «կը ընեմ որ Վեճին Նաբոլէոն գաղութի յիշատակաբութիւններ ձգած է . որոց մէջ իրենց գերդաստանին անդամացը համար օգտակար ազգաբարութիւններ կը գտնուին փիլիսոփայ քրիստոնէի մը արժանաւոր, որ գեղադրութեանց ժամանակը կրծնին մէջ միայն գտաւ իւր ցաւոց միտմարութիւնը և հանդարտութիւնը» : Իսկ թէ կը յարէ, «աշխատիւնը այնպիսի գործքերով ներկայանալ առաջի գաղափարներն Վստուծոյ, որպէսզի անոր ողորմութեանը արժանի ըլլամք և ոչ թէ անոր արդարութեամբը գտնուինք» :

Այս խօսքերուն նշանակութիւնը ամեն մարդ գիւրաւ կրնայ հասկնալ . որով Նաբոլէոն իւրորդ իբրեւ հալածիչ կը լայ հոռուական կրծնին, և կը յիշեցնեն Նաբոլէոն Վենետորդին զգաւոր թիւնը իւր հօրեղորդ Վեճին Նաբոլէոնին :

Իայց ոչ Վաղդիսցուոյ և ոչ Նաբոլէոն իւրորդին նպատակը ամենեւին չուով եկեղեցին տկարաւորութենէն աշխարհական իշխանութիւնը հոգեւոր իշխանութենէն զատելով, և աշխարհական անձանց յանձնել տալով զքաղաքական կառավարութիւնը չուով լիճակոյ :

Վիտո Վենետորդ չուով ընդունիլ Նաբոլէոն իւրորդին այս բարեկամական առաջարկութիւնը, քահանայապետական երկիրներուն վիճակը երթալով վատթարացաւ . ուր զգաւորութիւնը և խռովութիւնը օրըստօրէ կաւելնայ : Ուստի շատ կարելի է որ նոր ապստամբութիւններ ևս ծագին հոռուական նահանգաց մէջ . որոց վախճանը ուր կայանալը Վստուծոյ միայն է գիտելի : Չուով մէջ ապստամբութեան մեծ վնաս մը չկայ . ըստորում գաղղիացի զօրք պիտի պաշտպանեն միշտ յիշեալ մայրաքաղաքը . սակայն նահանգները վտանգաւոր կացութեան մէջ կը գտնուին :

Այս գործոյն վրայց Վաղդիսցուոյ կառավարութե

կէս պաշտօնական օրագիրը Վոն-Լի-Կի-Սի-Էլ աշուռ պատուական յօդուած մը կը հրատարակէ զոր հետեւեալ խօսքերով կը վերջացնէ :

«Վաղդիսցուոյ (Վապին) ըրած անկախութիւնը թէպէտեւ մեծ է . այսու ամենայնիւ այս անկախութիւնը կարող պիտի չըլլայ Վաղդիսցուոյ կառավարութեան միտքը փոխել ի մասին չափաւորութեան և պաշտպանութեան, որով կը վարուի Նաբոլէոն Վենետորդին հետ : Չուով մէջ Վաղդիսցուոյ ի գիպել հարկին, պիտի պաշտպանէ միշտ զպապը ընդդէմ անիշխանութեան և խռովութեանց . սակայն եթէ պապական միւս քաղաքացի մէջ Նաբոլէոն Վենետորդին աշխարհական իշխանութիւնը տահմանեալ է ուրիշ վտանգաւոր գիպուածոց ենթակայ գտնուելու, այս բանին պատասխանատուութիւնը կամ յանցանքը պէտք չէ որ այն վեհանձն ազգին վրայ լայնայ, որ ամեն ջանք ի գործ դրաւ արդիւնէն համար նոյն վտանգաւոր դէպքերը, և որ միշտ պատրաստ պիտի ըլլայ ի կարկառել ձեռն օգնականութեան . որուն արժանիքը այսօրուան օրս չեն ծանաչեր» :

Ինչպէս կրտեսնուի որքազան քահանայապետին Վաղդիսցուոյ կառավարութեան հետ ունեցած քաղաքական յարաբերութիւնները ձախող վիճակի մը մէջ կը գտնուին . բայց այս յարաբերութիւնները ևս առաւել չարագուշակ կերպով անցնելու մտաւորութիւնը չուով զօրք պիտի պաշտպանեն միշտ յիշեալ մայրաքաղաքը . սակայն նահանգները վտանգաւոր կացութեան մէջ կը գտնուին : Իսկ գործքէն, բարեբեցէն, կրտէ, միշտ և հանապազ ևս աշ

ՔԱՂԱՔԱՆՈՐԻ ՏԱՐԻ

ՍԵՒԵԼՈՒՄ

ԱՊՐԱՆՈՒ ԶԱՄԱՆՑ ԸՍՈՒԱԾ ՏԵՏՐԱԿԻՆ

Գրական ուսմանց մէջ ունեցած յետին տկարութիւնն իւր արգարե . մեղի չէր ներքեւ բնաւ գրիչին ձեռք տանելով Վաղդիսցուոյ Նաբոլէոն տեսարը հանդերձ Յաւելուածովս շարադրել և մեր սիրելի համազգայնաց ձրի ցրուել : Սակայն վստահ ըլլալով անոնց ներողութեանը վրայ, և որ մեծն է, երկու յիշատացի պատճառներէ ստիպեալ, անձնամուխ եղանք այս գործուն : Նախ իւրիւր թէ բնիկ և թէ պանդուխտ ազգայնաց արու և էգ, մատուցեալ մանկանց կը թու թեանցը հարկաւոր բարեկարգեալ գործընդեր չունենալէն . երկրորդ հասարակութեան մեծագոյն մասին յառաւորական շահաւոր գործէն զուրկ մնալով, ծառայութեան լուծին ներքեւ հեծեւէն . այս երկուքն են կրտէմք, որ ստիպեցին զմեզ այս գործուն ձեռնարկելու : Եւ ինչպէս որ յայտնի է, այս հարկաւորութեանց միտակ գարմանը արժաթն է և ասոր ալ շատը մէկտեղ հաւաքողը ընկերութիւնն է : Ասոր համար մտածեցինք . քիչ քիչ առանց մեկու մը ծանրութիւն տալու՝ գրամ հաւաքելու սկսիլ, որ փոխանակ յաւիտեան ապերջանիկ մնալու տարը

տարիէն յետոյ գտնէ երջանկութեան փափաքելի շաղկի մէջ մտնելու յոյս մը ունենալով : Արագի որ այս մեր դպրն աշխատանքութիւնը ոչինչ ըլլալը կը ծանցնամք այնքան առաւել շնորհապարտ եմք, ոչ միայն իւրիւրեանի ազգայնաց (որոնց մէջ գտնուած պարզամտաց համար շարադրուած էր) սիրով ընդունելուն և կարգաւորուն, այլեւ մօտ և հեռաւոր տեղեր գտնուած քաջախոհ ուսումնականաց և յարգի բանասիրաց որոնք ընդունելով զայն, բարեհաճեցան պատուել ընթերցանութեամբ . և ոչ այսչափ միայն այլեւ օգտաւոր բանի մը տեղ գտնելով փութացան մեզի ծանուցանելու իրենց սրտանուէր հաճութիւնը . և զանազան քաջալերիչ խօսքեր ընելն յետոյ, բաժանորդ գրուելու փափաքնին ալ յայտնեցին . որով և բաժնից առաջին կարգի թիւը հասաւ մինչև հարիւր յիսուն և ինը (159) . երկրորդին մինչև 000 և երրորդին մինչև երեք : Եւ ինչպէս որ յայտնեւեմք, ասոր սկիզբնաւորութիւնը 1860 ամիս սկիզբն ըլլալը, մեծ սխալանաց ենթակայ կը իրարծուիմք թէ որ ըսեմք թէ այս յաջողութիւնը և եռանդը որ տեսնուեցաւ, տեւորակին մէջ ամփոփեալ մէկ քանի տկար փաստերէ յառաջ եկած ըլլայ : Հապա նախ Վստուածային անհուն ողորմութենէն և հետեւաբար քաջախոհ ազգասիրաց աննախանձ բարեւարտութենէն :

Ինչպէս որ Վաղդիսցուոյ Նաբոլէոն տեսարը կին մէջ իմացուցեր եմք, առաջին թիւը գրուողին տարը զուրուշ, երկրորդինը եօթուկէս . երրորդինը հինգ՝ կանխիկ գրամագրու իւր կրտսանամք . յետոյ 1860 տարուն սկիզբն սկսեալ շաբաթը քառասուն, քսան և տասը փարայ առնելով՝ պիտի ըլլայ հազար, հինգհարիւր, և երկու հարիւր յիսուն զիշառանձին գրամագրու իւրեր, որ անատենը տասներկու անձանց տնօրէնութեան առեւ տրական տուն մը հաստատելով, տարեկան արդիւքէն հարիւրին տասներկու զուրուշ բաժանորդաց տալով, աւելիով ալ զպրոց մի հաւտատելու եմք : Իայց ինչպէս որ յայտնի է յարգի հասարակութեանը, այս աւելնալը գրամագրու որ անորոշ գումար մի է, կարգաւորեալ գործ մի չկառավարվիր . որովհետեւ կանոնաւոր գործը ըստդ գիշեր յորեկ ըլլալու է ետքն . ուստի բաց ի հարիւրին տասներկու գահեկան շահէն աւելի գոյացածէն, խնայողական ընկերութեան հաշուետուարին մէջ գրաւատան համար յատուկ հաշիւ մի ալ բացուած է . և բաժանորդաց տրվելը անգործաբարեկէն ի դատ, ընծայից և պարգեւաց անգործաբարեկէն ալ հաստատուած է . և արդէն բարեբար ազգասէրք հաճեցան և պիտի հաճին, գրամաց գումարով մը նոյն հաշիւին գրվել : Իայց ի ընկերական սովորական բաժնինէն սեն, այսպիսի նուէրները թէ և ամենաբիւշ ալ

ԴՆԱԵԼ՝ զհաւատացեալները որ ձեր խնամքը
յանձնուած են, որպէսզի ձեր առաջնորդութեամբ
չդադարին երբէք ի գործ դնելու ի
րենց եռանդուն ջանքը, և իրենց տաղանդը ի
պաշտպանութիւն հոռմական եկեղեցւոյն և
այս սուրբ աթոռոյն, նմանապէս հաստատուն
պահելու համար աշխարհական իշխանութիւնը
յիշեալ աթոռոյն և զհայրենի ստացուածքը
սրբոյն Պետրոսի, որուն անկողուստ մնալը օգ-
տակար է ամեն հոռմադաւան ժողովրդոց»:

Սյս ընթացքով Պիոս իններորդ կուգէ կրօ-
նական պատերազմը մը յարուցանել Լատինայի
մէջ, դիւրահաւան ժողովուրդները դուռնալ և
կրօնամոլութեան ձեռքը գարծեալ զէնք տալ:
Իսոյց բարեբաղդութեամբ այնպիսի լուսաւոր-
եալ դարու մը մէջ կապրիմք, յորում հոռմա-
դաւան ժողովրդոց խիստ մեծագոյն մասը չկրնար
խաբուիլ քանզի յայտնի կերպիւ կրտսնէ թէ
Հռոմի հոգեւորական աթոռը չէ որ վտանգի
մէջ կրգտնուի, այլ անոր աշխարհական իշխանու-
թիւնն է. զոր կու գէն կարգադրել և կրօնաւո-
րաց փառասիրութիւնը տկարացնել անարատ
և հաստատուն պահելու համար հոռմական
Եկեղեցւոյն հոգեւոր իշխանութեան պատիւը և
Լատինայի խաղաղութիւնը:

Եկեղեցւոյ կառավարութիւնը իտալիոյ գործոց
կարգադրութիւնը դիւրացնելու և կատարեալ
կերպիւ ըմբռնելու համար, մօտերս հետեւեալ
չորս կառավարութիւնները ըսաւ Գաղղիոյ և
Լատինայի տէրութեանցը:

Եթա՝ Գաղղիան և Լատինան հրաժարուին
յետ այսորիկ միջամտել ըլլալու իտալիոյ ներ-
քին գործոցը, բացառութեամբ այն պարագա-
յին, յորում կը հրաժարուին ի միաբան հաւա-
նութենէ մեծ տէրութեանց:

Երկրորդ՝ Գաղղիոյ կառավարութիւնը բանա-
խօսի և համաձայնի սրբազան պապին հետ
գաղղիացի զօրքը քաշելու համար հոռմական
միջակներէն, երբ որ պապական զօրաց կարգա-
դրութիւնը թող պիտի տայ և գաղղիացի զօրքը
պիտի կրնան Հռոմէն ելլելու առանց վտանգի
ի մասին բարեկարգութեան անվնաս մնալուն:
Մամանակէն Գաղղիոյ տէրութիւնը արժանաւոր
պայմանաժամէ մը ետեւ իւր զօրքը պարպէ իտա-
լիոյ հիւսիսային երկիրներէն:

Երրորդ՝ Վենետիկի նահանգին ներքին կար-
գաւորութիւնը դուրս մնայ տէրութեանց մէջ
ըլլալու բանախօսութիւններէն:

Չորրորդ՝ Գաղղիոյ և Վենետիկի իրաւանիոյ կա-
ռավարութիւնները միաբանութեամբ խնդրեն
Սարաւենիոյ թագաւորին որ զօրք չյուղարկէ
կեդրոնական իտալիոյ մէջ մինչև որ նոյն երկրին

զանազան վիճակները և նահանգները իրենց
ազգային ժողովոյն նոր քուէարկութեամբ զինի
նոր ընտրութեան մը, հանգիստական կերպիւ
յայտնեն իրենց փափաքը և կամքը. և եթէ այս
ժողովները Սարաւենիոյ հետ միաւորութիւնը
կու գէն, յայնժամ Գաղղիան և Վենետիկն գէտ
չգնեն Սարաւենիացի զօրաց կեդրոնական իտա-
լիոյ մէջ մտնելուն:

Գաղղիոյ կառավարութիւնը այս չորս առա-
ջարկութիւններէն երեքը քանի մը փոքրիկ թէ-
ութիւններով ընդունեցաւ: Եւ թէ Լատինա-
նները կրկնաբերին գաղղիացի զօրաց քաշուե-
լուն ժամանակին և Վենետիկի գործոյն, որուն
համար կուգէ յառաջագոյն իմանալ Լատինոյ
գիտաւորութիւնը և իրաւիոյ ու Ռուսիոյ կար-
ծիքը: Իսկ ի մասին չորրորդ առաջարկութեան,
Գաղղիոյ կառավարութիւնը տակաւին պատաս-
խան մը չտուաւ, քանզի Լատինոյ տէրութեանը
հետ խորհուրդ ընելով պիտի աշխատի անոր հա-
ւանութիւնը բարեկարգելու ձեռք բերելու:

Յայտնի է որ Լատինոյ գահընձը այս առա-
ջարկութիւնները օրրով չկրնար ընդունիլ, ինչ-
պէս որ արդէն ծանուցած է Եկեղեցւոյ կառավա-
րութեանը թէ իւր գաղափարացը հակառակ են
յիշեալ տնօրէնութիւնները, յորում ամենայ-
նիւ Լատինան խօսք տուած է թէ իւր զօրքը
երբէք կեդրոնական իտալիոյ մէջ պիտի չմտնեն
և միայն վերջին գաղափարութեամբ իրեն յատ-
կացեալ իտալական նահանգաց ոահմանազալ ի-
ները պիտի պաշտպանեն ի դիպել հարկին:

Եկեղեցւոյ արտաքին գործոց առաջնորդ Նոն
Ռասէլ զրուցեց բարլամէնթին մէջ թէ Լատ-
լիոյ այս խոստումը նմանապէս Գաղղիոյ կառա-
վարութեան վերոյիշեալ երեք առաջարկութեց
հաճութիւն տալը մեծ յոյս մըն է թէ իտալա-
կան գործքերը խաղաղութեամբ պիտի ըմբռնան
և անոնց պատճառաւ Լատինայի մէջ նոր պատե-
րազմ մը ծագելու վտի չկայ:

Սենթ-Պիէր Լա-Մարի անուէն օրագրին 333 թը-
ւոյն մէջ հետեւեալ ցաւաթի լուրը կրկարդանք:

“ՄՈՒՇԻ ԴԵՊՔԸ

“Սուրբ Եկեղեցւոյ լուրերը անշուշտ Հայոց ազգին
արտաքին թիւն պիտի պատճառեն: Եթա այս
զեպքին վրայ համառօտ տեղեկութիւն մը, Սե-
նթի կին մը կաթոլիկ կրօնը ընդունելով չու-
ղեր է իւր լծակցին տունը երթալ, (գործէն
յայտնի է որ կինը իրաւունք ունի եղեր): Կա-
թոլիկները իրենց պաշտպանութեանը ներքեւ ա-
ւեր են զանկաւ. և Հայերը թէպէտեւ քանի մը
անգամ ողոր են յիշեալ կինը, բայց կաթոլիկ
ները չյանձնեն են մինչև որ ապահովութիւն մը

տրուի իրենց: Իսոր վրայ 30 հոգի՝ գիշերատեն,
այս կնոջ բնակած տունը կոխեր ու աւեր տա-
րեր են զանկաւ: Հետեւեալ օրը 3-4000 Սենթի
գաւաղաններով ու զէնքերով ժողովուրդ ու փո-
ղոցներու մէջ տարածուելով առջնին ելած
ամեն կաթոլիկները զարկեր ու ծեծեր են: Երբ
ստանց եկեղեցիներն մօտեր են, ու պատկերները
կործանելով բաւական վնաս ընելէ ետեւ, ու գեր-
են կրակի տալ նաեւ եկեղեցին. բայց Հայոց
թաղին մօտաւորութիւնը արգելք եղեր է ա-
նոնց այս չար գիտաւորութեանը. ուստի շուկան
տարածուեր ու առջնին ելած ամեն կաթոլիկ
ները ծեծեր են: Ստիկանութեան կողմէ տե-
սուներ և զօրք վրայ հասեր են, բայց Հայերը
ստանց ալ գէտ գրեր են, սրով տեղակալ Հիւսէին
պէլը ստիպուել իւր հրամանին ներքեւ գտնուած
խումբ մը զօրքով ստանց առջեւ ելլել, և բաւա-
կան գաւառութեանէ ետեւ խռովութիւնը գաղ-
ղեցուցեր և հանգաւորութիւնը հաստատուէ:
Եւս գէպքին մէջ կաթոլիկներէն Հայերէն և
զօրքերէն ալ քանի մը հոգի վիրաւորուեր են:

“Գրին անաճութիւն ընելով համառօտ կեր-
պիւ կրգրենք այս զեպքը, որուն անտուգու-
թիւնը հաստատուին շնորհակալ պիտի ըլլանք:
Սենթիները պէտք էր գիտնային, որ 1760 թը-
ւականին մէջ չեմք՝ այլ 1860ին մէջ եմք. այն-
պիսի ժամանակ մը յորում թէ օրինաց և թէ
կանոնաց համաձայն, և թէ տէրութեան կողմ-
նէ, կրօնական թոյլտուութիւն կայ: Սենթիները
եթէ չեն ընդունիր այս կանոնը, ոչ թէ փայտե-
րով և գաւաղաններով 5-10 անգլէս կաթոլիկնե-
րու վրայ յարձակել կրպարտու որին, այլ 2 մի-
լիոն սուլմակեր զօրք ու 100 000 թիղ անթութ ու-
նեցող Լատինայի վրայ թնդ յարձակին: Մատեն
գիրները դիւցադնելու կարգը կրգատենք, առ-
այժմ կրփութեանը բոլոր թէ չլծայակապ յան-
ցաւորներու հետ հաւատար եղած են: Տօն Գի-
շօթին ժամանակն ալ անցած է: Սենթիներուն
սչքին երեցածը հովի սղորիք (եէլ աշխրմէնի)
մը չկրնար ըլլալ”:

Թէպէտեւ այս դժբաղդ զեպքին վրայօք տո-
կաին ստոյգ տեղեկութիւններ չունիմք, սա-
կայն տարակոյս չկայ թէ իրաւ չափազանցութե-
պատմուած է: Նոյն իսկ Սենթիները գրածին նա-
յելով, կերի թէ Սուրբ հոռմադաւանէն Հայ
կրօնաւորները՝ ամենանոցեալ կինը իւր լծակ-
ցէն բռնի կերպիւ զատելով իրենց բնակարանը
պահեր են, որ չըլլայ թէ յիշեալ կինը հաւա-
տափոխութեւ համար իրեն տրուած իրաւաները
և պատրուական համոզումները մոռնալով իւր
հայրենի ուղղափառ կրօնին հետեւի դարձեալ:

Իստ օրինակի Սենթիները Լատինայի
ջատագով եղած է միշտ կրօնական ազատութեան
և խստիւ կրգատաւարութեւ իրաւունքաց բռնու-

ըլան, այսու ամենայնիւ սիրով կրնգտնվին, և
հրապարակաւ շնորհակալութիւն կըտրվին: Եթա
նապէս այս դուժարին վրայ պիտի աւելնայ ըս-
տաններուն տարբերութիւնը, ըստորում հինգ-
նոցը հինգ զուգուշէն առնելով, հինգուկէս
պիտի ծախուի. նմանապէս այս հաշուին վրայ
պիտոր աւելնայ բաժանորդ գրվելով, շարաթ-
չէքը շարունակ և անթերի Հաստաւցանողաց բաժ-
նին ստացուածը (տե՛ս ընկերութեան օրինաց շար-
քին մէջը): և երբեմն վիճակահանութենէն այս-
ինքն (փոխադրէ) գոյացածը, և այլն և այլն. և
ամեն տարեգրուի հաշուէկէն պիտի հրատա-
րակուի կամողային ըրագրի մի միջոցաւ կամ
առանձինջողայեալ թերթիւ: Թէեւ սա և տրական
գործողութիւնը ըստ հիմնեալ կանոնի ինկերու-
թեան, տաօր տարիէն յետոյ պիտի սկսի, բայց
գաղափարն բացուելը ամենահարկաւոր ըլլալուն
Ինկերութիւնը կրխոտանայ որ եթէ գաղափարն
հաշիւին եկամուտը գոնէ 30 տղայ գիշեր ցորեկ
խնամելու բաւէ նէ, իսկոյն գործողութիւնն
սկսելու է: Եւ տարակոյս եմք որ աս մեր ներկայ
յայտարարութիւնը հաճելի պիտոր ըլլայ: վասն
որոյ խնդրութեամբ սրտի կակնկալեմք պտուղը
վայելել տալազգային մանկանց: Եւ շուտ առա-
տածուն բարեւարք պիտի փութան նուէրներով
յիշեալ հաշուին գումարը օր մի յառաջ ըսա-
լընելու: մենք ալ մեր կողմանէ ամենին

չեմք վերջնաւոր այս աստուածահաճոյ գործուն
յառաջագիւծութեանը նպատաւատոյց ըլլալու
աշխատելէն: Եւ իսկ իւրեք ուրեմն, սիրածուն
մանկուքը Լատինան ազգիս որ ի Երեւա, ահա-
ւասիկ երջանկութեան արշալոյսը մօտեցաւ. քիչ
ժամանակէ ետեւ ձեր բարի անունն ալ պիտի
սկսի հռչակիլ ուրիշ բարեկարգ դպրոցաց տղայ
համալսին պէս:

Ի վերջոյ այս ալ յիշելու կրփութեամբ, որ
թէպէտ բաժանորդութեան համար սյուստեք
չեն ընդունվիր ըսեր եմք. բայց ի հաշիւ-
դպրատան բնաւ խորդութիւն մի չկայ. որ
աղքէն որ ըլլայ բարեբարութիւն մի ընողը՝ ամէ-
նայն շնորհակալութեամբ կրնգտնվին. նմանա-
պէս բաժանորդական եկամուտին կարօտ չըլլա-
ցող յարգելի համազգի անձինք՝ կարող են բա-
ժանորդ գրուելով, եկամուտը գաղափարն հաշ-
ուին նուիրել: Խաբերինս չաւարտած այս ալ
կրկնելաբժան կըգատեմք Վեօսէեան և Քիւրք-
ձեանօֆ, թէ այս ընկերութեան գոյացած գրամը
իրաւ և իրաւ մեր գործին մէջ չաւանդելով հի-
մալուհիւս մեր երաշխաւորական հոգեւորութեամբ
բը, Ինկերութեանը համարատու Պ. Սարգիս
Յ. Սոլմստեմանը պատրաստ փողը անգործ ջրող-
լով, ապահով տեղեր և շահաւոր գործերու մէջ
շահեցնելու է, մինչև որ Ինկերութեան 12
պատուաւոր անձինքներէ բաղկացեալ ատեան

մի հաստատուիլը յաջողի: Եւստի այս կողմանէ
ալ անկասկած ըլլալով, բարեհաճեցէր շնորհե-
լու ազգասիրութեան եռանդին ձեղմէ պահան-
ջածը, որ ոչինչ բան մի է ժամանակիս այլեւոյլ
ծախուց նկատմամբ. բայց արգիւծքը մեծ և
շահաւէտ, ինչպէս որ ամեն մարդ կրնայ երևա-
կայիլ: Եւս հաշու եղիքը բայց, անդ որպադրերը
պատրաստ և գործողութիւն սկսեալ է: Եւսպէս որ
յայտնի եմք Քիւրքձեանօֆին գրատուել ձեր
շնորհացը կըպատեն ազգային մանկանց բախտե-
րը: Եւստրակոյս բնական բարի նախանձը հրա-
ւեր մի է նուիրատու: Տեարց նպատակն և պի-
տի փութան իւրեանց համար տաւորատուած
ընծայից և պորգիաց անդորրագրերուն թիւը
բաժանորդաց անդորրագրերուն թիւէն կրկնա-
պատկեր: վասնզի առաջինը օրոյն ազգի մի բա-
րիք մի է. որ վերին կարգի յարգելեացմէ կը
յուստցուի շատն. բայց վերջինը իւր անձնա-
կանին պիտոր վերաբերի, ու յետին կարգի հա-
մաղղիք՝ ըստ մեծի մասին փութացան և կրփու-
թան բաժանորդ գրուել: Բարբին յաջողութիւնը
յիշատեցոյ է. Պօղոս տնկից, Կոլոս ալ ջուր
կուտայ, բայց Լոսուած պիտի աճեցնեն: ահա
յոյսերնիս անոր ամենաբարութեանը վրայ դնե-
լով կրկնըմքնեմք:

Թիւեր: Եւ այս գէպին մէջ թէպէտ Բաղնիքի մը կրտսնուի, բայց բաժնակրները ուրիշ են արդեօք. հազի՜ք իշխելու համար՝ կներ իւր երկին զատուղիներն էն. թէ անոնք որ կներ իւր օրինաւոր երկանը ձեռքը յանձնեալ էն:

Մեծաւն կրտէ թէ Միջին Հայերը պէտք էր որ գիտնան թէ 1760 թուականին մէջ չեմք՝ այլ 1860ին մէջ կապրինք, յորում՝ կրտական թուականը թիւեր ամեն տեղ կրտիրէ:

Այս ազգարարութիւնը, զոր սիրով կընդունինք, ըստորում խիստ օգտակար իրաւ մըն է, այս ազգարարութիւնը կրտմը փոխանակ իւրիշ՝ Մշակութեան տրուելու, որոնք անկարող են բաժնութիւններու, եթէ ըստ ժամանակին Հոռոմի կտաւորութեան անդամացը տրուած ըլլար. գուցէ դժբաղդ Մարթաւոս Հրեայ պատանին իւր գործողութիւնները ծնողացը գիտէն պիտի չյափշտակուէր և այսօրուան օտ Հոռոմի հաւատաքնութեան խուցերուն մէջ խտուր բախտարկուած պիտի չըլլար:

Եթէ Միջին խրատատուն այս վեհանձնական ընթացքը բռնէր և համարձակութիւնը ունենալու ըլլար, ոչ թէ միայն Մարտի 2-ը, այլ 2 միլիոն սուրբակիր և 100 հազար թիւղանօթ ունեցող Լեւոնական ալ անմահ գիւցաղանց կարգը պիտի դառնէր զինքը:

Մեծաւն կրտէ թէ այս գէպին անտուգութիւնը հաստատողին շնորհակալ պիտի ըլլայ. ուստի հաւատարմաբար մը տեղեկացեալ կը փութամք ծանուցանելու թէ Մուշ քաղաքին բոլոր բնակիչները, Հայ, Քիւրտ և հոռոմագուան Հայ, նմանապէս այր, կին, մանչ և աղջիկ ընդ ամենը 3-4000 հոգի չեն ելեր. փաստորոշ տարակոյս չկայ թէ քաւազաններով և զէնքերով փողոցները ժողովուրդ Հայերը (եթէ ստոյգ է այս զրուցումը), որոց համար 3-4000 հոգի էին կրտէ յիշեալ ըրադիրը, 30 կամ 40 հոգի եղած պիտի ըլլայ, կամ գուցէ տպագրական սխալմամբ երկու զոյ աւելի գրուէր է:

ՀԱՅԻՆԻՈՐ ԱՅՅԵԼՈՒԹԻՒՆ ՄԸ

Կոստանդնուպոլսէն կը գրեն մեզ թէ Յունաց Կոստանդնուպոլսոյ և Ղզըրմանքիոյ ամենապատիւ պատրիարքները՝ ընկերութեամբ իրենց բաղձութիւն հոգեւոր պաշտօնատարացը անցեալ ամսոյ 31ին կիրակի օրը մեր ամենապատիւ տէր Վերդ պատրիարքին տեսութեան եկեր են Գուշ քաղաքի Հայոց պատրիարքարան, ի հաստատումն այցելութեան զոր մեր սրբազան Հայրը ըրած էր անցեալները առ Նոյն Սրբազանիս:

Հարկ չէ զրուցել թէ մեծ պատուով և մեծաբանք ընդունուէր են և մեկնելու ժամանակնին՝ Յունաց ազգին յիշեալ հոգեւոր հովիւները խնդրէր են Հայոց մայր եկեղեցին մանկէլ ուր ջերմեւանդութեամբ աղօթք և երկպագութիւններ են առաջի սուրբ պատկերաց Հայոց և սրբոց մասունքը համբուրէր են:

Բայց յայտնան, Հայ քահանաները և գալիւները ի պատիւ այս մեծատիճան այցելուաց հոգեւոր երգ մը երգէր են, յետ այնորիկ Յոյն եկեղեցականներն ևս ուրիշ յունարէն աղօթք մը երգէր են, որուն ընթացքէն ետեւ յիշեալ օտազգի հոգեւոր հովիւները իրենց պատրիարքական օրհնութիւններն տուէր են բաղձութիւն Յոյն և Հայ ժողովուրդ, որ Գուշ քաղաքի եկեղեցին կը գտնուէին:

Այս քրիստոնէական եղբայրութեան յոյսերը, որոնք փոխադարձական հատուցում մը են մեր ամենապատիւ սրբազան պատրիարքին իւր այցելութեան ժամանակը յայտնած տեւատարանական մարդասիրութեանը, այս քրիստոնէական ընթացքը, կրտմը պէտք չէ որ մեր ազգին առջեւ պարզ քաղաքակրթութենէ աւելի կարեւորութիւն և աւելի արժանիք մը ունենայ. ապա թէ ոչ ինքրիկներին կրտարեմք. քանզի մեր կողմանէ տարակոյս չունիմք որ, եթէ վաղը ամուսնացեալ Հայ կին մը իւր երկանը հետ կուռելով Յունաց պատրիարքարանը երթայ ու խնդրէ Յունաց դաւանանքը ընդունել, յիշեալ ազգին պատրիարքը յօժարամիտ պիտի փութայ վերադառնալ փառաւորապէս մկրտելու նոյն կինը. և ի գիտել առթիւ նորէն պիտի պատկէ զնա Յոյն փեսայուն մը հետ, առանց ոչ չաղբու թիւ:

մասունքներու. Հայոց եկեղեցի մը ըրած առջեւ պատկէ վաւերութեանը:

Մենք մարդ գիտէ թէ այսպիսի դադարակաւ կան գէպերու, օրինակները ամեն տեղ անպակաս են միշտ:

Այս օրոյ Վերդի անուն յունարէն ըրած գրոյն վերջին մէկ թուոյն մէջ կը կարգաւորէ:

Յունաց ազգը ուրախ սրտիւ պիտի իմանայ թէ ազգային ժողովը վերջապէս ընդունաց իւր աշխատութիւնները, և թէ իւր երէկուան նիստին մէջ, որ վերջինը եղաւ, ստորագրուեցան կանոնադրութիւնները զորս յիշեալ ժողովը ուրոշած էր ազգային վերաբերեալ ամեն գործոց համար: Այս կանոնադրութիւնները արդէն կայսերական կառավարութեան աչաց տուել գրուեցան անոր հաւանութիւնը ընդունելու և վաւերանալու համար:

Այսօր ժամանակը չի երբ մեզ մանրամասն տեղեկութիւններ տուլ մեր ընթերցողաց ի վերայ գէպերուն որ պատահեցան երէկուան նիստին մէջ. ուստի բաւական պիտի համարեմք ընդհանուր կերպիւ համարօտել զանոնք:

Օրին երկար հակաձառութեանց, ազգային ժողովին կանոնադրութիւնները ստորագրուեցան ի նախագահէն և կրտին վերաբերեալ ան զամենէն ի բաց առեալ Տիմիթիոսի և Սիլվիի կախկալութիւնները, որոնք չէին ուղեր ձաւաչել և ընդունել ժողովին որոշումները: Հետ վիճաբանութիւններէ ետեւ, այս երկու առաջնորդները ժողովին որոշէին գուրս ելան, որոց հետեցաւ Վերդի քաղաքի եպիսկոպոսը: Այս վերջինը քիչ ժամանակէն վերադարձաւ և ներկայացուց նախագահին արեւոտգիր մը, զոր ստորագրած էր ինքը, նմանապէս Տիմիթիոսի և Սիլվիի եպիսկոպոսները և ուրիշ երեք եպիսկոպոսներ, որոնք ժողովին անդամներէն չէին:

Այս աղբրագիրը յառաջ կըրերէր, «Եթէ ստորագրուէր անոնք որ ժողովին գործքերը հակառակ են Նիկիեցոյն կանոնացը, կը բողոքեն անոնց գէմ, և իրենց բողոքագիրը կը յուղորդեն առ Բարձրագոյն Վուսթ, աղաչելով որ իւր հաւանութիւնը տուէն առաջ, հրաւիրէ որպէսզի ժողովին որոշում կանոնադրութիւնները վերադառնան նոր ժողով մը, որ բաղկացեալ ըլլայ պաշտօնի վրայ և զօղ կամ հրաւիրեալ պատրիարքներէ և ամենէն երեւելի եպիսկոպոսներէն»:

Այս աղբրագիրը կարգաւորէ նախագահը աղջեցաւ մնաց և ժողովին առջեւ յանդիմանեց անոր ստորագրողները, արգիլելով որ այնուհետեւ իրաւունք չունենան մասնակից ըլլալու ժողովին նիստերուն, և հրամայելով որ չոտով իրենց նահանգը երթան: Բայց յայտնան զորոցէն առանց թէ պիտի պատժէ զիրենք ըստ ժամանակին և Նիկիեցոյն կանոնացը համեմատ, ոչ միայն իբրեւ յայտնար ընդդէմ Նիկիեցոյն վեհապետութեան, այլ և իբրեւ թշնամանող ժողովին և Բարձրագոյն Վրան:

Ներկայ գտնուող ամեն անդամները իրենց հաճութիւնը յայտնեցին ի մասին իրաւացի և արդար լծոյն նախագահին, նմանապէս անոր բարեխափանձ փութոյն, զոր յայտնեց այս պարագային մէջ. Օրին այս գէպին, ժողովին բոլոր աշխարհական անդամները ստորագրեցին կանոնադրութիւնները, և խառն յանձնաժողով մը կարգեցաւ, բաղկացեալ կըրեն անդամներէն և յաշտարհականներէ, որպէսզի այսօր իսկ մատուցանէ Բարձրագոյն Վրան զկանոնադրութիւնները և որոշումները որ եղան յիշեալ ժողովին մէջ:

Եւստի ար. Բախմանի օրագրին այս յօդուածը հրատարակելէ ետեւ, այսպէս կը յարէ:

Վիճաբանութեան ազգային ժողովին կարգաւորութիւնները, զինքն ստորագրուեցան՝ արաբերէ գործոց տեսուչ փոխմարտի Փաւստ փաշային տուել գրուեցան յատուկ յանձնաժողով մը նախագահութեամբ: Ղզըրմանքիոյ որբազան պատրիարքին և Այս կանոնադրութիւնները վեհապետ Փաւստ փաշային ներկայացնելով, Ղզըրմանքիոյ սրբազան պատրիարքը համարօտ առեւտրականութեամբ մը ժողովին աշխատութեց պատմութիւնը ըրաւ, զիստարութիւնները և

արգիլեցներ յառաջ բերաւ՝ որոց հարկ էր յաղթել, և վերջապէս խնայող թէ ժողովը յաջող վախճան մը ունեցաւ: Հորին Սրբազանութիւնը աղաչեց զհորին Վեհապետութիւնը, որ կայսերական կառավարութիւնը իւր հաճութեամբ վաւերացնէ ժողովին որոշումները:

Վեհապետ Փաւստ փաշան իւր խնդակցութեամբ յայտնեց յանձնաժողովին, որ Բարձրագոյն Վրան փափաքը ի գործ դնելով՝ անոր հրամանացը համեմատ գումարուեցաւ ազգօգուտ նոր բարեկարգութիւններ սահմանելու համար, նմանապէս խոստացաւ յանձնաժողովին թէ ազգային ժողովին որոշումները յառապէս պիտի քննուին, և թէ իւր կողմանէ, իւր ամեն կարողութեամբ, պիտի աշխատի ժողովոյց բաղձալքը ի գործ դնելու:

Վեհապետ փաշայի 4-16 ամսաթուով հետեւեալ տեղեկութիւնները կուտան յաւանալ ար. Բախմանի օրագրին:

Վեհապետը որ ուրախացոյց զընդոր Յունաստանի կորնթոսի չամիլին վրայ եղած հարկին նուազումէն որ եղաւ Նիկիոյ մէջ. ուստի փոխանակ 15 շրին տուրքի որ մինչև յայսօր կը վճարուէր իւրաքանչիւր կենդանարին համար, յետ այսորիկ միայն 7 շրին պիտի վճարուի: Սեր քաղաքին բոլոր օրագրութիւնները կը պահանջուէր և կը վճարուէր Նիկիոյ վրայ՝ այս աւել տուրք լրոյն պատճառաւ: Առաջ անուն փոքրագիր օրագիրը որ շարունակ չորս անգամ կը հրատարակուի, հետեւեալ յօդուածը կը պարունակէ իւր երէկուան թուոյն մէջ:

Չամիլին վրայ եղած հարկին նուազելու այնչափ մեծ ուրախութիւն պատճառեց Վախմանի և Նիկիոյ մէջ որ անոնց բնակիչները ճրագաւ վառութեամբ տոնախմբելով այս լուրը, որ հանցին յունասէր Նիկիոյ թիւն և անդիպեցի վեհանձն, ազգին անունը: Նիկիոյն այս հարկը նուազեցընելով վեց միլիոն տրակաի կըրահեցընէ Յունաստանին: Պէտք է տեսնել թէ Ռուսիան իւր կողմանէ ինչ բարիք պիտի ընէ մեզ, որուն հետ կրտին կապերով միաւորուած եմք: Ստոյգ է որ Վեհապետներ, սրբոց պատկերներ և եկեղեցի ոյ վերաբերեալ զարգեր կը յուղարկէ մեզ, որոց համար երախտագէտ եմք, սակայն մեր երախտագիտութիւնը աւելի մեծ պիտի ըլլար, եթէ ըստ օրինակի Վեհին Քրիստոնիոյ Ռուսիան ևս թույլ տար որ իւր երկիրները մտնեն Յունաստանի չամիլը և թուղը՝ առանց ծանր տուրքեր դնելու անոնց վրայ: Վերապահեմք որ ան տեսնելու, որ Ռուսիան ևս որ և իցէ իրական բարիք մը ընէ մեր հայրենեացը՝ և այս անկախութեան վրայ կերպիւ մը իրաւունք ունիմք, բոտորում Ռուսիոյ ազգացութիւնը զօրաւոր է և գերադոյն աստիճանի մէջ կը գտնուի: այնինչ Նիկիոյ քաղաքակրթութիւնը որ 1854 տարին հետէ Յունաստանի գործերէն գուրս թող տրուեցաւ, քէն չպահէր մեզի գէմ, այլ ընդհակառակն մարդասէր և վեհանձն զգաց մուշիկներէ շարժեալ կընուաղեցընէ գուրս յուղարկելու մեր զխաւոր բերքերուն տուրքը և 15 շրինէն 7 շրինի կը վերցնէ: Յոյները երբէք պիտի չմոռնան այս բարեբարութիւնը և իրենց պատմութեան մէջ պիտի արձանագրեն անդիպեցի ազգը ի կարգս բարեբարաց Յունաստանի:

ՄԻՒՆԱՏԻՅԻ ԵՐՃԻԱՍ

Վրժան կը համարեմք հատարակութեան ուշագրութիւնը հրաւիրել ի վերայ այս կիսամեայ պատուական հանդիսին, որ հայերէն գիրքով և տառիկներէն լեզուաւ կը հրատարակուի ի կոստանդնուպոլս խմբագրութեամբ յարգոյ և ուսումնական երիտասարդի պարոն Կարապետի Յիմանոսեանի կիսարտոյ: Յարգոյ խմբագրին ազգասիրական շնորհ գովութեան և քաղաքի բոլորութեան արժանի է. քանզի կաշխատի նպատամտոյց ըլլալ ուսումնական և բարոյական յառաջող խումբներ իւր հայազգի քաղաքակցոյց և ուրիշ ազգայնաց, որոնք դժբաղդութիւն հայրենի չարտաւորով, զուրկ պիտի մնային շատ օգտակար տեղեկութիւններէ, եթէ այս հայերէն գիրքով և տառիկներէն լեզուաւ բանասիրալ կան հանդէսը չըլլար:

